

A nyilvános haszonkölcsönzési jog (PLR) kiterjesztése a nem nyomtatott könyvekre

AMBERG Eszter

A könyvtárak alapvető küldetése az információkhoz, a tartalmakhoz, a kultúrához való szabad hozzáférés biztosítása, és bár léteznek regionális különbségek a technológiai kapacitás és az e-könyv piacok fejlettsége között, ennek a küldetésnek egyetemesnek és elsődlegesnek kell lennie. Ugyanakkor digitális környezetben a jelenlegi szerzői jogi keret megakadályozza a könyvtárakat ezen alapvető szolgáltatások teljesítésében, különösen az e-könyvek vonatkozásában.

Mind a nemzetközi,¹ mind az európai² könyvtáros egyesületeket tömörítő szervezetek gyorsan felismerték a könyvtári elektronikus kölcsönzés problémáját.³ Az EBLIDA-val együtt leszögezhetjük, hogy az *európai polgároknak joguk van elektronikusan olvasni*, és ezt lehetővé kellene tenni a nyilvános könyvtárakon keresztül is. Éppen ezért a könyvtáraknak biztosítani kellene, hogy a felhasználóik jogtiszta módon hozzáfér-

hessenek a kereskedelmi forgalomban kapható e-könyvekhez.

Jelenleg a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 2006/115/EK irányelv⁴ (a továbbiakban: Irányelv) határozza meg a tagállamokban a szerzőket megillető kölcsönzési jogdíjak rendszerét, amelynek alapelve, hogy a szerző művének közkönyvtári kölcsönzéséért ellentételezésben részesül.

Az Irányelv értelmében *haszonkölcsönzés* a nyilvánosság számára nyitva álló intézmény útján határozott időre történő használatba adás, amely sem közvetlenül, sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny szerzésére. *Bérbeadásnak* pedig a határozott időre történő használatba adás minősül közvetlen vagy közvetett gazdasági vagy kereskedelmi előny érdekében.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. (a továbbiakban: Sztj.) nem definiálja e két fogalmat, de 3. §-a kimondja, hogy azokban a kérdésekben, amelyeket ez a törvény nem szabályoz, a *Polgári törvénykönyv* rendelkezéseit kell alkalmazni. A haszonkölcsön szerződés a használati kötelelem *ingyenes* formája. A haszonkölcsön szerződés alapján a kölcsönadó köteles a dolgot a szerződésben meghatározott időre *ingyenesen* a kölcsönvevő használatába adni, a kölcsönvevő pedig köteles azt a szerződés megszűntekor visszaadni.⁵ A bérleti szerződés alapján pedig a bérbeadó köteles a dolgot időlegesen a bérlő használatába adni, a bérlő pedig *bért fizetni*.⁶

A haszonkölcsön – a bérlethez hasonlóan – más tulajdonában lévő vagy a használat tekintetében időlegesen más (haszonbérlő) rendelkezése alatt álló dolog időleges használatát jelenti. Az alapvető különbség a bérlet és a haszonkölcsön-szerződések között az, hogy a bérlő a *bérleti díj fejében* adja át a dolog időleges használatát másnak, míg a haszonkölcsönbe adó a használatért *nem igényel ellenszolgáltatást*. A haszonkölcsön-szerződés lényege az *ingyenesség*, amely miatt ez a szerződésfajta a gyakorlatban jóval ritkábban fordul elő, mint a visszterhes használati kötelek (bérlet, haszonbérlet).

Mint már említettem, az Irányelv 2. cikk (1) bek. b) pontja úgy határozza meg a haszonkölcsönzést, mint „*a nyilvánosság számára nyitva álló intézmény útján határozott időre történő használatba adás, amely sem közvetlenül, sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny szerzésére.*” Ilyen intézmények elsősorban a nyilvános közkönyvtárak, pontosabban a *nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak*. A nemzetközi jog által használt *public library* kifejezés „public” jelzőjének értelmezésétől függően beletartozhatnak ebbe a körbe az egyetemi és az oktatási intézmények könyvtárai is. Azonban az utóbbi két kategóriába tartozó könyvtárak a nyilvános közkönyvtári hálózatot fenntartó tagállamok zömében csak korlátozottan nyilvánosak.⁷

Az Irányelv 11. preambulumban bekezdése szerint „*amennyiben a nyilvánosság számára nyitva álló intézmény általi haszonkölcsönzése esetén*

olyan díjat kell fizetni, amelynek összege nem haladja meg az intézmény működési költségeinek fedezéséhez szükséges mértéket, akkor ezen irányelv értelmében ez nem minősül közvetlen vagy közvetett gazdasági vagy kereskedelmi előnynek”. Vagyis a szokásos beiratkozási díj ellenében történő kölcsönzés is *haszonkölcsönzésnek minősül*.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az Irányelv és a Ptk. haszonkölcsön fogalma fedi egymást, hiszen mindkettőben a haszonkölcsönbe adás cselekménye *ingyenes* és a műpéldány feletti *tulajdonjog* a haszonkölcsönbe adáskor *nem száll át*.

Az Irányelv értelmében *bizonyos jogosultakat* (szerzőt, előadóművészt, hangfelvétel-előállítót, film-előállítót) *megilleti a haszonkölcsönzés engedélyezésének, illetve megtiltásának kizárólagos joga*. A 6. cikk (1) bekezdése lehetőséget nyújt a tagállamoknak, hogy a nyilvános haszonkölcsönbe adás kizárólagos joga tekintetében *kivételeket* határozhassanak meg, amennyiben legalább a szerzők e haszonkölcsönbe adás ellenében díjazásban részesülnek. Továbbá lehetővé teszi a tagállamoknak, hogy a díjazás mértékét a saját „kulturális-politikai célkitűzéseiknek” megfelelően állapítsák meg, azaz viszonylag szabadon határozhassák meg.

Míg a 6. cikk (2) bekezdése megállapítja, hogy a tagállamok kizárhatják a hangfelvételeket, a filmeket és a számítógépes programokat a nyilvános haszonkölcsönzési jog alkalmazása alól, megismétli a 6. cikk (1) bekezdésében foglalt elképzeléseket, és megállapítja, hogy „*amennyiben a tagállamok az 1. cikkben foglalt kizárólagos haszonkölcsönbe adási jogot hangfelvételek, filmek és számítógépi programok esetében nem alkalmazzák, legalább a szerzők számára díjigényt biztosítanak*”. A magyar jogalkotó nem élt ezzel a lehetőséggel, mivel *hangfelvételek, filmek és számítógépi programok esetében kizárólagos engedélyezési jogot biztosít* a jogosultak számára. Ugyanakkor meghatározza e jog gyakorlásának módját, hiszen a *hangfelvételben foglalt művek és a filmalkotások szerzői e jogukat csak közös jogkezelés útján gyakorolhatják*.

A 6. cikk (3) bekezdése lehetővé teszi a tagor-

szágok számára, hogy „az intézmények bizonyos kategóriáit” mentesítsék a díjfizetés kötelezettsége alól. E kategóriák között szerepelhetnek a hagyományos közkönyvtárak, de az egyetemek és az oktatási intézmények könyvtárai is. Hazánkban a jogalkotó az országos szakkönyvtárakat mentesítette e díjfizetés alól.⁸

Hazai szabályozásunk értelmében a nyilvános haszonkölcsönzést végző könyvtárakban haszonkölcsönzés útján terjesztett *irodalmi mű és kottában rögzített zenemű szerzőjét* a haszonkölcsönbe adásra tekintettel megfelelő díjazás illeti meg. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az irodalmi művek és kottában rögzített zeneművek esetében haszonkölcsönzés alatt jelenleg csak a *nyomtatott művek kölcsönzését* értjük, az elektronikus kölcsönzést nem. Természetesen következik ez abból is, hogy szerzői jogi szabályozásunkban a jogalkotó a nyilvános haszonkölcsönzésről szóló rendelkezéseket a szerző terjesztési jogáról szóló részben helyezte el.

Az Sztj. kimondja, hogy a szerző kizárólagos jogai közé tartozik, hogy művét *terjessze*, és ez a joga *kiterjed a mű egyes példányainak nyilvános haszonkölcsönbe adására is.*⁹A terjesztés a mű anyagi formában való felhasználásának egyik fontos alapesete, vagyis a fizikai műpéldányok (pl. nyomtatott könyv, CD-változat) vonatkozásában releváns. Főbb formái a tulajdonjog átruházása, a bérbeadás, a haszonkölcsönbe adás.

Az *elektronikus dokumentumok kölcsönzése során* nem terjesztés, hanem *nem anyagi formában történő műfelhasználás* történik, amikor is az adott művet a nyilvánossághoz közvetítjük. Vagyis a digitalizált művek kölcsönzése a szerzői jogi terminus szerint *nyilvánossághoz közvetítés, nem pedig haszonkölcsönzés*.

Visszatérve a terjesztésre, a műpéldány tulajdonának átruházásához kapcsolódik a *jogkimerülés* intézménye, amely azt a célt szolgálja, hogy a szabad forgalmat a szerzői kizárólagos jog az első jogszerű forgalomba hozatal után ne akadályozza. Azaz, *ha egy műpéldány a jogosult engedélyével valamely tagállamban piacra került*, az a továbbiakban kizárja annak lehetőségét, hogy a jogosult kizárólagos joga korlátozza a műpéldány további kereskedelmét, hiszen a *további*

értékesítésre már nem szükséges a jogosulttól engedélyt kérni. Ez a szabály alapozza meg a művek jogszerű antikvár kereskedelmét is.

Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy a jogkimerülés az *Európai Gazdasági Térségen (EGT) belüli forgalomba hozatalra vonatkozik*. Az EGT-n kívül forgalomba hozott műpéldányok *csak a jogosult engedélyével* hozhatók be az EGT-be forgalomba hozatal céljából.

Ezen kívül a jogkimerülés a terjesztés egyéb részjogosítványait (a bérbeadást, a haszonkölcsönzést) nem érinti.

Mivel a *terjesztési jog az első eladást követően kimerül*, a könyvtár megvásárolhatja a közreadott műveket, például a nyomtatott könyveket egy könyvkereskedőtől, és a példányokat felhasználhatja arra, hogy a könyvtár olvasóinak kölcsönözze. Ez nem sérti a szerző (vagy más jogtulajdonosok) jogait. A könyvtár ezért gyűjteményfejlesztési szabályzatával összhangban dönthet arról, hogy milyen könyveket vásárol meg és kínál fel nyilvános haszonkölcsönzésre.

A kiadók szerint ugyanakkor az e-kölcsönzés olyan szolgáltatás, amelyre a jog kimerülésének elve nem alkalmazható. Úgy vélik, hogy a jogtulajdonosok szabadon eldönthetik, kívának-e hozzáférést adni egy bizonyos műhöz, és dönthetnek a hozzáférés feltételeiről is. Ha ez az értelmezés érvényesülne, akkor elsősorban a kiadók, nem pedig könyvtárosok döntenék el, hogy mi lesz a digitális gyűjtemények jövője a könyvtárakban.

Jelentős – és a nemzetközi könyvtári szervezetek szerint elfogadhatatlan – változást jelentene, ha a könyvtárak gyűjteményfejlesztési elveiről a kiadók döntenének. Ez azzal járna, hogy a könyvtárak nem tudnák garantálni a tartalomhoz, az információhoz és a kultúrához való szabad hozzáférést az európai polgárok számára.

2012 júliusában az Európai Bíróság kimondta a szoftvertvásárlással összefüggésben, hogy a jogkimerülés elve egyaránt vonatkozik az elektronikus letöltésekre és a fizikai adathordozókra. Egyes jogi szakértők véleménye szerint ezzel a döntéssel a jogkimerülés elve az e-könyvek esetében is érvényessé vált. A bíróságokon jelenleg

több próbaper van folyamatban, de várhatóan néhány évbe beletelik, mire az Európai Bíróság ítélete megszületik.

Ez a jogi bizonytalanság meggátolja, hogy a könyvtárak vonzó e-könyves szolgáltatásokat hozzanak létre a nagyközönség számára, továbbá hogy működőképes, jogtisztá kínálatot nyújtsanak az összes érdekelt fél javára.

A fenti problémák hatékony megoldása tekintetében 2009-ben kezdődött az Egyesült Királyságban az a kormányzati konzultáció, amely a nyilvános haszonkölcsönzési jognak a nem nyomtatott formátumú könyvek (azaz a hangoskönyvek, e-könyvek) jogtulajdonosaira való kiterjesztésének lehetőségével foglalkozott.

Első lépésben az 1979-es Nyilvános haszonkölcsönzési törvényt módosították, ezáltal egyszerűsítették a „könyv” kifejezés már magában foglalja a hangoskönyveket és az e-könyveket is, másrészt a hangfelvételek esetében „szerző” alatt már a hangfelvétel előállítóját és az előadóját is értik.

Ha az egyesült királysági nyilvános könyvtárak hangoskönyveket vagy e-könyveket akarnak kölcsönözni, a hatályos szerzői jogi szabályozás előírja nekik, hogy egyedi felhasználási szerződéseket kell kötniük a jogtulajdonosokkal a haszonkölcsönzés tekintetében.¹⁰ A nyilvános haszonkölcsönzési rendszer kiterjesztése a nem nyomtatott formátumú könyvekre feleslegessé teszi ezeknek az egyedi megállapodásoknak a megkötését. Cserébe a nyilvános haszonkölcsönzési rendszerbe regisztrált nem nyomtatott formátumú könyvek jogtulajdonosai is részesülhetnek a nyilvános haszonkölcsönzés jogdíjaiból. Természetesen továbbra is hatályban maradnak a hangoskönyvek és e-könyvek kölcsönzésére vonatkozó korábbi engedélyek és szerződéses megállapodások a jogtulajdonosok és a könyvtárak között. Azonban tárgyalhatnak ezen engedélyek vagy megállapodások megszüntetéséről annak érdekében, hogy a jogtulajdonos csatlakozni tudjon a kibővült nyilvános haszonkölcsönzési rendszerhez. A Nyilvános Haszonkölcsönzési Igazgatóság (Public Lending Right Board) kérni fogja a csatlakozni szándékozó jogtulajdonosoktól annak megerősítését, hogy haszonkölcsönzé-

si jogosítványaikról ők rendelkezhetnek, nem ruházták azt át egy másik félre.

Az angol nyilvános haszonkölcsönzési rendszer jogosultjai jelenleg a nyomtatott könyvek szerzői, szerkesztői és fordítói. Amennyiben a nyilvános haszonkölcsönzési rendszert kibővítik a hangoskönyvek kölcsönzésével is, úgy a jogosultak körének bővülnie kell az előadóművészekkel és a hangfelvétel-előállítókkal is.

Annak érdekében, hogy ellenőrizni lehessen azt, hogy a nyilvános haszonkölcsönzési rendszerben regisztrálni kívánó szerzői jogosultak valóban jogtulajdonosok az adott mű vonatkozásában a brit kormányzat azt javasolja, hogy

- © szerzők és előadóművészek esetében a hangoskönyvön feltüntetett neveket kell alapul venni;
- © a hangfelvétel-előállítók, szerkesztők és fordítók esetében (mivel ők általában nincsenek feltüntetve a hangoskönyvekben) a nyilvános haszonkölcsönzési rendszerbe való regisztrációjuk alkalmával adjanak az adott hangoskönyvre a kiadóval kötött felhasználási szerződésükből egy másolt példányt.

A hangoskönyvek és az e-könyvek vonatkozásában továbbra is fennmarad az a követelmény, hogy *meg kell adni a mű ISBN számát* ahhoz, hogy regisztrálni lehessen a nyilvános haszonkölcsönzési rendszerben. Az ISBN rendszer önkéntes, és azok a szerzők, akik saját maguk adják ki műveiket, dönthetnek úgy is, hogy nem igényelnek ISBN számot műveikre. Ezért a brit kormányzat – amellett, hogy továbbra is fenntartja ezt a követelményt – folyamatosan felül is vizsgálja azt, különös tekintettel az e-könyvekre.

A nyilvános konzultációt követően ez év elején az Egyesült Királyság kormánya bejelentette, hogy *2014. július 1-jétől* kibővítik nyilvános haszonkölcsönzési rendszerüket hangoskönyvekkel és e-könyvekkel. Igaz, csak azokkal az e-könyvekkel, amelyeket az olvasók *a könyvtárak helyiségeiben töltenek le*. A távoli, azaz a könyvtár helyiségein kívüli e-könyv letöltések – amikor is a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg – a szerzői

jogi szabályozás hatálya alatt maradnak, és ezért továbbra is engedélyköteles felhasználásoknak minősülnek.

További korlátozást jelent a kiadók és könyvkiadók érdekében, hogy a könyvtárak az *adott műnek csak egy digitális másolatát kölcsönözhetik egy időben*.

Mint láthatjuk, az angol mintában tulajdonképpen nem a „klasszikus” elektronikus kölcsönzésről és az utána fizetendő nyilvános hasznokölcsönzési jogdíjról van szó, hanem kvázi az Sztj. 38. § (5) bekezdésében megfogalmazott szabad felhasználási eset után fizetendő kompenzációs jogdíjról, azaz amikor a könyvtárak a gyűjteményük részét képező e-könyveket saját helyiségeikben az ezzel a céllal üzembe helyezett számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára, a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetik. Az ilyen típusú e-könyv felhasználásokat kezdik el július 1-jétől regisztrálni, amelyek alapján a hangoskönyvek és az e-könyvek jogtulajdonosainak a díjakat 2016 februárjától kezdik majd el kifizetni.

A „klasszikus” elektronikus kölcsönzés az elektronikus kiadványoknak *korlátozott időtartamra* a nyilvánossághoz való közvetítését jelenti, amely a *könyvtárak zárt helyiségein kívül* történik. Vagyis a dokumentumok *elektronikus úton, távoli felhasználókhöz való ideiglenes eljuttatására* vonatkozik. Az elektronikus dokumentumok kölcsönzése esetében a *dokumentum letöltődik a felhasználó számítógépeire, azonban a kölcsönzési idő lejártá után az adott fájlt már nem lehet megnyitni*. Ez esetben azonban (a védett művek esetében) a szerzői jogokat minden esetben tisztázni kell.

Az ELDORADO rendszer üzleti modellje szerint mind a közkinccseket, mind pedig a kereskedelmi forgalomban kapható és nem kapható műveket is szeretnék elektronikusan kölcsönözni. A kialakítandó licenccmenedzsment felületen – terveink szerint – minden jogtulajdonos beállíthatná a különböző dokumentumszolgáltatások, így az elektronikus kölcsönzés esetében is a különböző paramétereket (pl. az engedélyezett, egyidejűleg kölcsönözhető példányok számát, a

példánykölcsönzés maximális számát, a kölcsönözhető példányok formátumát és árát).

Az irodalmi művek e-kölcsönzése során a Magyar Irodalmi Szerzői Jogvédő és Jogkezelő Egyesületnek (MISZJE), mint a nyilvános hasznokölcsönzésből eredő jogdíjak elosztójának jelenleg nincs szerepe, csak a nem digitalizált, azaz nyomtatott irodalmi művek esetében. Mindazonáltal e tárgyban mind a MISZJE-vel, mind a szellemi tulajdon védelméért felelős kormányzati szervekkel folyamatosan konzultálunk.

Jegyzetek

1. IFLA Principles for Library eLending, <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/principles-for-library-elending-rev-aug-2013.pdf>
2. European libraries and the challenges of e-publishing, http://www.eblida.org/Special%20Events/EN_European-Libraries-and-the-challenges-of%20e-publishing.pdf
3. Bővebben lásd: DANCS Szabolcs: ELDORADO, végállomás. Az országos könyvtári szolgáltatások megújuló rendszere = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2014. 2. sz. 43–50. p.
4. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:376:0028:0035:HU:PDF>
5. Ptk. 6:357. §.
6. Ptk. 6:331. §.
7. Jelen írásban a közkönyvtár és a nyilvános könyvtár kifejezést tulajdonképpen szinonimaként használok, amelyen olyan közfinanszírozású intézményt értek, amely – az 1997. évi CXL. tv. értelmében – „az állam, a helyi önkormányzat, valamint az országos kisebbségi önkormányzat, a köztisztület és a közalapítvány tulajdonában (fenntartásában) működő, vagy általuk alapított könyvtár”, s ezáltal nyilvános, pontosabban a nyilvánosság számára hozzáférhető és nyilvános szolgáltatást nyújt, azaz biztosítja bárki számára az információhoz való szabad hozzáférést. Tehát a nyilvános könyvtár fogalma jelen esetben nem azonos a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékén szereplő könyvtárak körével.
8. Sztj. 39. §. értelmében az országos szakkönyvtárak a mű egyes példányait szabadon hasznokölcsönbe adhatják. Ez a rendelkezés nem vonatkozik a szoftverre és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázisra.
9. Sztj. 23. § (3) bek.
10. Itthon a hangoskönyvek, pontosabban a hangfelvételen foglalt művek szerzői a nyilvános hasznokölcsönzési jogukat csak közös jogkezelés (Artisjus) útján gyakorolhatják, tehát nálunk nem egyedi jogkezelés van e téren, mint az Egyesült Királyságban.

Beérkezett 2014. május 25.